

WOORD VOORAF

Het januarinumnummer, dat pas in februari gereed is. Beter laat dan nooit. Die vertraging is het gevolg van veel ander werk en het gebrek aan ondersteuning van de samensteller-redacteur van deze nieuwsbrief. Een constatering. Hopelijk komt daar toch verandering in. Het zou voor de continuïteit van de nieuwsbrief goed zijn, want uw redacteur heeft ook nog een dagelijkse baan, een eigen bedrijf en diverse maatschappelijke functies. In beide banen is goed te merken dat de economie begint aan te trekken.

Het werk van Boerderij & Erf A-V moet doorgaan. Over een aantal weken zijn er gemeenteraadsverkiezingen. En dat kan zomaar betekenen dat er andere raadsleden komen, die ineens een ander monumentenbeleid bedenken. En andere wethouders, die ineens hun visie niet gericht hebben op die vele honderden mooie boerderijen die ons gebied van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden zo bijzonder maakt.

Dan is een sterke club die goed naar buiten treedt en aandacht vraagt voor de boerderijen in brede zin van groot belang. Cultuur en cultuurhistorie staan er toch al niet zo goed op bij de overheden anno 2014. Vreemd eigenlijk. Als in het verleden het ene volk het andere overheerste gingen ze alles veranderen. Behalve de cultuur. Die lieten ze in stand en gaven de daarbij horende gebruiken een andere invulling. Dat gaf een heleboel minder sores.

Dick de Jong

DE AANVOER VAN HOUT

INLEIDING

Voor de gebintconstructie in boerderijen zijn grote zware balken gebruikt. Soms hergebruikte balken, die eerst dienst deden als bijvoorbeeld molenroede. Maar wie het kon betalen gaf al gauw de voorkeur aan nieuw hout. Bij ons in de streek zal dat hout via Dordrecht gekomen zijn. Hollands oudste stad had het stapelrecht van alle hout dat in Holland en Zeeland werd ingevoerd en gebruikt. Ook de rest van het toenmalige Nederland haalde veel van zijn hout in Dordrecht. Veel daarvan was als langs de Alblasserwaard gekomen.

Het hout werd aangevoerd over de Rijn. Dat gebeurde met hele grote houtvloten, waarvan ook de vervoerde houten stammen zelf deel uitmaakten. Die vloten werden via de Waal over de Merwede geloodst. Bij Dordrecht aangekomen werden ze ontkoppeld en vervolgens opgeslagen in de Biesbosch, totdat een van de vele houtzaagmolens die Dordrecht vroeger rijk was, ze tot de gewenste proporties had gezaagd als ankerbalk, strijkbalk of korbeel, om maar enkele voorbeelden te noemen. De vlotvaart op de Rijn en zijrivieren heeft ruim 600 jaar bestaan. Een interessante geschiedenis, die bijna niemand kent.

Een willekeurige zolder van een willekeurige boerderij.

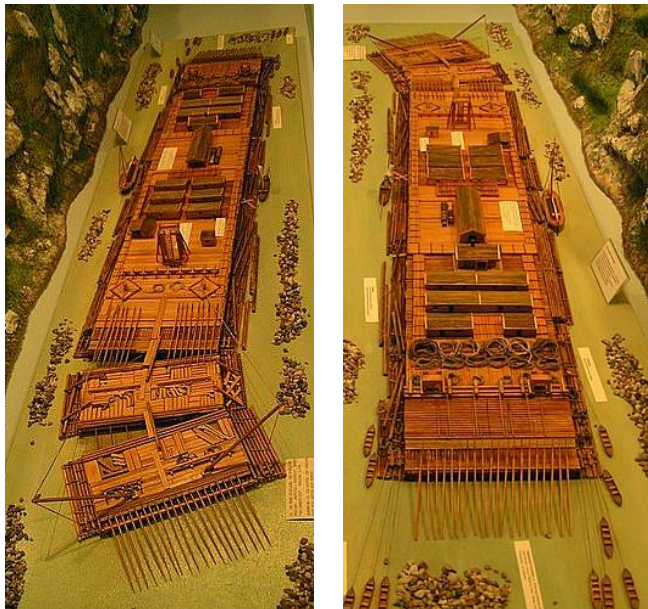
SAMENSTELLING VAN HET VLOT

Het Zwarte Woud en omgeving was vroeger een belangrijke productiegebied van bouwhout. De bomen werden na het kappen naar de Rijn of een van haar zijrivieren gesleept. Vandaar ging het hout in zeer lange en smalle vloten naar Mannheim of Mainz waar de Holländer (lang recht naaldhout) door de Holländer Holz-Floß-compagnieën tot vloten werden samengebonden. De omvang van het vlot werd bepaald door de breedtebepalingen van het Binger Loch.

Een groot vlot was tot 400 m lang, 60 m breed en circa 2,5 m dik. Maximale afmetingen waren 500 x 80 x 3 m. De afmetingen van een klein 'Holländer' vlot bedroegen 200 x 40 x 2 m. Dat alles inclusief het 'stoot en drijf-

hout', dat langs zij het eigenlijke vlot dreef. Hoeveel stammen in dergelijke vloten verwerkt waren, is niet bekend, omdat de boomstammen sterk in afmetingen konden verschillen. Een middelgroot vlot, waarvan er een model in het Rheinmuseum te Emmerich staat (zie afbeeldingen onder), had een inhoud van 12.500m³. Een groot vlot circa 51.000m³. Deze grote vloten, Kapitalflöße, voeren slechts tweemaal per jaar. Een middelgroot vlot had 18^e eeuw een waarde van f 250.000. De onkosten van een reis bedroegen zo'n f 100.000. Een aanzienlijk deel van die kosten was bestemd voor het in dienst nemen van de grote hoeveelheid mensen, die bij een dergelijk transport dat minstens twaalf weken in beslag nam, nodig waren. De uiteindelijke verkoopprijs is niet precies bekend, maar wel is bekend dat er te Dordrecht jaarlijks voor meer dan 2 miljoen gulden aan vlothout verhandeld werd.

Vanaf 1952 werd, in verband met de toegenomen scheepvaart, de maximale afmetingen van de vloten beperkt tot 150 bij 27 m.

Een model van een middelgroot Rijnvlot, links vanaf de voorkant gezien en rechts vanaf de achterzijde. Dit model is te zien in het Rheinmuseum in Emmerich (D).

Er voeren toen jaarlijks nog zo'n 26 vloten. Het aantal nam echter in de daarop volgende jaren af. Vanaf 1963 voeren er jaarlijks nog maar twee of drie. Het laatste commerciële houtvlot kwam in 1968 stroomafwaarts. Het bestond uit 2.560 stammen, met een gezamenlijk gewicht van 493 ton en had een lengte van 160 meter.

HOUTSOORTEN

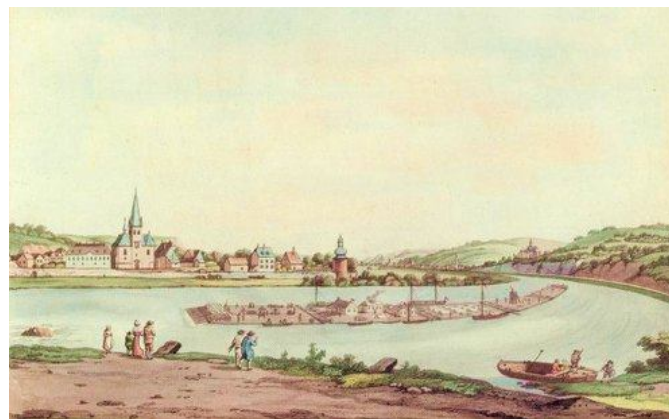
De houtvloten in vroeger eeuwen bestonden voor meer dan 60% uit de hardere houtsoorten (vooral eiken en beuken). Het zachte hout (grenen en vuren) werd vooral benut om het vlot het benodigde drijfvermogen te geven en om het duurdere harde hout te beschermen. In de laatste decennia van de vlotvaart was het overgrote deel van het hout zachthout. De meeste eiken- en beukenbossen waren toen al lang gekapt en

vervangen door sparrenbossen en bovendien was de scheepsbouw overgeschakeld op het gebruik van staal. Niet alleen ruw hout (stammen), ook gezaagd hout (planken en balken) werden met het vlot meegevoerd. De eindbestemming voor de grote vloten was meestal Dordrecht of - later - Rotterdam. Soms werden onderweg delen van het vlot op tussenliggende bestemmingen achtergelaten. De laatste honderd jaar van de vlotvaart werden de grote vloten zodra ze in Nederland kwamen ontbonden. Het hout ging dan in kleinere eenheden verschillende kanten op.

De vlotmeester had de leiding over het transport. Deze zat op een drie meter hoge uitkijkpost op het voorste deel van het hoofdvlot. Iedereen op het vlot had zijn rang en voor de veiligheid hield men de de regels aan boord streng in acht.

Alle commando's werden door de vlotmeester gegeven, vervolgens doorgegeven door lageren in rang. De commando's waren 'Frankenland' als het vlot naar de linkeroever moest, 'Hessenland' als het naar de rechteroever moest en 'Herholz' als men een dergelijke actie moest beëindigen. Het besturen van zo'n vlot gaf handenvol werk. Vloten die door sleepboten gesleept werden - sinds 1870 - konden met veel minder mensen toe. Beneden Koblenz mocht men met tweederde van de normale bemanning varen, beneden Wesel zelfs met slechts eenderde. Vanaf 1952 mochten vloten uitsluitend nog varen wanneer ze door een voldoende sterke sleepboot voorgespannen werden.

Een uur voor het vlot uit voer een waarschuwer, een vaartuig dat was voorzien van een grote zwart-rood geblokte vlag van in totaal 16 vierkanten. Later een rood-wit geblokte vlag. Omdat het vlot nauwelijks in z'n vaart te stoppen was, dienden niet alleen de varende schepen voor het afvarige vlot gewaarschuwd te worden, ook de vele vlotbruggen op de rivier moesten tijdig geopend zijn. Geankerde vissersschepen, schipmolens en baggervaartuigen en moesten eveneens een veilig heenkomen zoeken. Zelfs visnetten moesten opgegruimd worden.

Tekening van een houtvlot (maker onbekend).

Dit artikel is een korte versie van een in 'Binnenvaart' (nr 4, jaargang 2010; een uitgave van de Vereniging De Binnenvaart) gepubliceerd.

UIT DE ORGANISATIE

In het kort noemen wij u het volgende:

- De facturen voor de bijdrage 2014 zijn de deur uit.
- De nieuwe penningmeester Cees van Vugt ziet uw betalingen met belangstelling tegemoet.
- De statuten zijn inmiddels definitief en zullen medio maart worden ondertekend.
- Het landelijke jaar van de boerderij 2013 is donderdag 30 januari 2014 in Groningen afgesloten.
- 5 februari verzorgt Arie Bassa een presentatie van B&E A-V bij De Lange Slag in Meerkerk.
- Een van de boerderijbewoners heeft voorgesteld een vuurwerkverbod in verband met rieten daken te bepleiten.

KLAPSTUK

Hutspot met klapstuk

Aantal personen: 4

* Ingrediënten

- o 800 gr klapstuk*
- o 1 liter groentebouillon
- o 1/2 theelepel zout
- o 1 kg aardappelen
- o 8 uien
- o 8 winterwortelen
- o 1/4 theelepel peper
- o 4 theelepels mosterd

Hutspot met klapstuk.

Vrijwel iedereen kent de combinatie van het woordgebruik 'hutspot met klapstuk'. Maar als je vraagt wat klapstuk nu eigenlijk is, blijft het stil. Klapstuk is een met dunne draden vet doorregen stuk rundvlees van de klaprib. Klapstuk moet vrij lang stoven en wordt daarom door sommigen ook wel stoofvlees genoemd. Het is een bijzonder smakelijk stukje vlees!

Volgens het Woordenboek der Nederlandse Taal komt het woord klapstuk voor het eerst voor in 1746, waarbij het gaat om 'de zes klapstukken van de buyk'. Het heeft tot 1970 geduurd eer Van Dale het aandurfde om

het op te nemen in de betekenis van 'hoogtepunt van een vertoning', maar dat terzijde.

Ons woord klapstuk, als onderdeel van een geslacht rund, is een samenstelling uit stuk, in de betekenis van 'deel, brok' en de stam van het werkwoord klappen. Klapstuk is het vlees dat wordt gesneden uit het rund in de buurt van de ribben. De benaming verwijst naar de vorm van het vlees op het moment dat het door de slager afgesneden is. Het is een ietwat langgerekt stuk vlees dat 'opengeklapt' lijkt te zijn: het vetrandje lijkt opengebarsten en het rode vlees komt bloot te liggen. Omdat het na lang stoven zo'n lekker stukje vlees is, sluit dit weer aan bij 'hoogtepunt' in de betekenis van successtuk. Bij die laatste betekenis speelt misschien volksetymologische invloed van klappen 'applaudiseren' een rol, of er is gedacht aan klap op de vuurpijl. De twee betekenissen kunnen echter ook onafhankelijk van elkaar zijn ontstaan.

Het etymologische woordenboek noemt in dit verband: vlees van de klapribben, de korte ribben van geslacht vee gevormd van klappen en stuk.

EEN SCHOT – DRIEJARIGE KOE

TAL VAN SCHOTTEN

Met een schot kunnen we van alles bedoelen. Een scheiding tussen twee ruimten, een inwoner van Schotland, een schotzalm, de handeling van het schieten, de hoeveelheid kruit of hagel per schot, de afstand waarover men kan schieten en nog veel meer. Schot is ook de benaming voor een koe. En wel in twee betekenissen. Zo wordt een driejarige koe, die haar eerste kalf moet krijgen een schot genoemd. Maar ook een koe, die heeft gekalfd en vervolgens een jaar 'overgelopen heeft' (het jaar erop niet heeft gekalfd). Deze benaming komt van het feit dat deze jonge koeien zich vroeger vaak in een afgeschoten deel van de stal bevonden, achter een afschot. Heel wat betekenissen van het woord schot vinden we terug in de boerderij.

DE BOUWERIJ

In de bouwwereld komt de naam schot ook in veel betekenissen voor. Zo kennen we allemaal de schotbalk, die aan weerszijden los in een sponning ligt om een sluis, poortopening of dubbele deuren te helpen sluiten. Heel wat boerderijen hebbe die gehad of misschien is die er nog wel, bij de hooideuren. Dit mag niet worden verward met een schotdeur, een valdeur om een poort of sluis af te sluiten. Onder die schotdeur bevindt zich de schotdorpel. Een schotbout heeft aan de ene kant een platte kop en aan de andere kant een spleet, waardoor een spie wordt geslagen om de bout vast te zetten. Je ziet ze nog vaak in de gebinten van oude boerderijen.

Bij het aanbrengen van een (dak)goot moet er op gelet worden dat deze voldoende (af)schot heeft, zodat het water goed wegloopt. Dat geldt ook voor een plat dak. Als dat geen goed schot heeft, blijft er water op staan. Ook vloeren en straatwerk moeten een goed afschot hebben.

Een heipaal die wat moeilijk de grond in gaat en plotseling per slag aanzienlijk dieper zakt, heeft meer schot gekregen. Dat komt door de verminderde draagkracht van de grond onder de paal. Wellicht door een andere grondlaag.

Een schot is een niet dragende afscheiding van (oorspronkelijk) hout. Een afscheiding van houten delen. Een bouwkeet wordt gemaakt van houten schotten en een tuinschutting maakt men van tuinschotten. Een hoekje in de tuin wordt beschot om er wat beschermt tegen de wind te kunnen zitten.

Een driejarige koe, volgens internet; schilder onbekend.

ANDERE BETEKENISSEN

Maar er zijn meer schotten. Zo heet het uitzetten van de visnetten ook een schot, evenals de daarbij (of daardoor) verkregen vangst. Er komt schot in de zaak, is een veel gebruikte uitdrukking. Een matroos geeft schot als hij het touw wat laat vieren. In de melk kan schot zitten, wat wil zeggen dat de boter zich te vlug afscheidt. En iemand die lange tijd vrij klein van postuur is gebleven en opeens doorgroeit, heeft schot gekregen. Maar ook opgebaggerde specie (bagger) noemt men wel schot. Een varkenshok werd vroeger ook wel een schot genoemd (van schotten gemaakt). Sommige gezinnen hebben een schot kinderen. En dat heeft weer niets te maken met het feit dat het er zoveel zijn dat ze geen eigen ruimte (kamer) hebben en op zolder slapen, met een paar schotten ertussen.

JONGE KOE

We keren nog even terug naar de jonge koe. Kenmerkend voor deze koeien was / is dat ze in een afgescheiden deel van de stal vrij kunnen rondlopen en nog niet op een vaste plaats gestald staan voor de voergoot of ruif. Al eerder is vermeld waar de benaming schot vandaan komt. Een andere uitleg is wat vergezocht. De naam zou komen van het heen en weer schieten van de jonge koe in de betekenis van het (plotseling) vrijelijk gaan bewegen. Om te voorkomen dat de dieren zich te ver bewegen, wordt er een schot gemaakt, zodat ze afgeschoten blijven van de rest van het vee.

De Pinkeveerse brug in Giessenburg.

Een andere naam voor een jonge koe is pink of vaars. Vaars heeft ook een tweeledige betekenis, net als schot. Het is een tweejarige koe, die nog niet heeft gekalfd. Maar ook de naam voor een koe die voor de eerste maal heeft gekalfd. Vreemd genoemd komt het woord vaars van var, een benaming die in de middeleeuwen aan jonge stieren werd gegeven. De naam pink spreekt veel meer tot de verbeelding. Daarmee bedoelt men een eenjarig kalf, dat nog alle melktanden heeft. Dergelijk jongvee werd in onze buurt vroeger heel vaak verhandeld op de Gorcumse veemarkt, die elke maandag plaatsvond. Uit de hele omgeving werd dat jongvee aangevoerd. Alles wat van boven (ten noorden) van de Giessen kwam werd bij Pinkeveer (Giesenburg) overgevaren. Later kwam er de Pinkeveersebrug, een tolbrug, waar per overgebrachte pink (en begeleider) moest worden betaald.

ORGANISATIE

SECRETARIAAT: Sluis 57 • 2964 AT Groot-Ammerz • 0184-661425
06-53759618 • secretariaat@boerderijnerf.nl

COLOFON

ISSN 1568-9190
Redactie Dick de Jong
Foto's Collectie Boerderij & Erf A-V en anderen.
Reacties djtekst@planet.nl of secretariaat@boerderijnerf.nl